

SVETSKA ENCIKLOPEDIJA UMETNOSTI LUTKARSTVA

ENCYCLOPEDIE MONDIALE DES ARTS DE LA MARIONNETTE, EMAM, UNIMA, EDITIONS L'ENTRETEMPS, MONTPELLIER, 2009, FRANCUSKA, glavni urednik: HENRIK JURKOVSKI, zatim: TIERI FULK

Povodom 80-godišnjice UNIMA – Union internationale de la marionnette – Međunarodnog udruženja lutkara, osnovanog u Pragu 1929 u teatru Riše loutek, danas pod zaštitom UNESCO, objavljeno je kapitalno delo SVETSKA ENCIKLOPEDIJA UMETNOSTI LUTKARSTVA. Ovo je prva enciklopedija lutkarstva u svetu, knjiga kakve do sada nije bilo. Nastala je stručnim radom oko 300 naučnih, umetničkih, uredničkih, tehničkih, jezičkih, likovnih i drugih saradnika u razdoblju od tri decenije, 1979 - 2009. Enciklopedija u velikom albumskom formatu na blizu 900 stranica objavljuje preko 1200 enciklopedijskih originalnih tekstova, sa preko 600 autentičnih fotografija. Enciklopedija teži više od 5 kilograma i treba vam najmanje tri sata da je bar površno prelistate. Enciklopedija citira preko 5000 imena koja su obeležila bogatu istoriju ove magične umetnosti u svetu. Takve knjige se u liturgijskim obredima čitaju sa posebnih stalaka, koji se u crkvama nazivaju nalonji. Sve to svedoči da je reč o jedinstvenoj enciklopediji koja se u svom prvom izdanju pojavila na francuskom, a prirema se i englesko jezičko izdanje. Rečju, planetarni enciklopedijski projekat.

Enciklopedija je jedinstveno delo posvećeno teatru lutaka u svetu i njegovoj istoriji u različitim formama izvođenja. Ova specijalizovana Enciklopedija metodološki dosledno je komponovana po tematskim člancima najpre posvećenim ustanovama u svetskim nacionalnim kulturama, zatim slede ličnosti i pojave koje su obeležile istoriju lutkarstva u umetnosti i nauci, a potom tu su i članci o značajnim predstavama, ulogama i pojavama u svetskom klasičnom, modernom i savremenom lutkarstvu, posebno su temeljno obrađene odrednice tradicionalnog lutkarstva u mnogim zemljama sveta, sa autentičnim izvornim likovnim priložima. Po mom mišljenju najznačajniji su sintetički članci koji temeljno osvetljavaju istoriju, teoriju, estetiku i praksu lutkarstva kao specifične predstavljačke umetnosti u sistemu reprezentativnih izvođačkih umetnosti. Mnoge odrednice čine glavni korpus ove sveobuhvatne Enciklopedije od A do Z.

2.

U Dodatku su popisi svetski značajnih lutkarskih muzeja i kolekcija, zatim lutkarski festivali, a sledi i popis u svetu uglednih visokih škola, akademija i fakultetima na kojima se izučava teorija i praksa ove drevne umetnosti, posebno poglavlje posvećeno je svim kongrsima UNIMA i uglednim ličnostima koje su obeležile život i rad ove stručne svetske organizacije od 1929. do 2009. među kojima se ističu se posebno ističu

Sergej Obrascov, dr Jan Malik, akademik Henrik Jurkovski, Albert Rozer, Margareta Nikolesku i dr. Mislim da najveću vrednost ove enciklopedije čini njena bogata stručna Bibliografija. Čast mi je da su njoj, od mojih desetinu knjiga posvećenih lutkarskoj umetnosti, citirana moja tri naslova.

Kao stručni saradnik sudelovao sam u stvaranju ove ugledne Enciklopedije s nekoliko autorskih tekstova o lutkarskom teatru u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni Hercegovini. Ovde navodim izvornu autorsku verziju sažetka teksta o lutkarstvu u Srbiji:

Lutkarsko pozorište u Srbiji ima danas desetak profesionalnih umetničkih ansambala, koji prevashodno neguju lutkarski repertoar namenjen najmlađim gledaocima. To su; Malo pozorište "Duško Radović", Beograd (osnovano 1948) – Pozorište lutaka "Pinokio", Zemun (osnovano 1972) – Scena lutaka "Kekec", Beograd (1980) - Pozorište lutaka, Niš (1951) - Lutkarska scena "Feniks", Niš (1974) – Pozorište mladih, Novi Sad (1946) - Dečje pozorište – Gyermekszinhaz, Subotica, scene na srpskom i mađarskom jeziku (1946) – Narodno pozorište "Toša Jovanović", Zrenjanin, Lutkarska scena na srpskom i mađarskom jeziku (1946) u Srbiji. Pored ovoga lutkarski repertoar neguju brojna amaterska pozorišta, a na Televiziji Beograd i Novi Sad postoje stalne emisije u kojima su lutke nosioci dramske radnje. 1992. snimljen je i prvi dugometražni lutkarski film *Mrav pešadinac*, režija Slavko Tatić, mada tradicija proizvodnje lutka-filmova datira u Beogradu od 1949.

Poreklo lutka – teatra ima bogato nasleđe u folklornoj tradiciji srpskoga naroda, kao i kod drugih južnoslovenskih naroda. *Teatar s lutkama*, od simboličnih predstava do antropomorfnih lutaka očuvao se u narodnim običajima do danas. U takvim igrama, lutka je nosilac dramskih zbivanja na sceni. Još stariji oblik je sačuvan u *teatru senki*, koji se najčešće ostvaruje igrom ruku i prstiju u mraku pred zapaljenom svećom. Bliske ovima su *lutkarske igre s maskama*, kojima obiluje narodna tradicija od igara maškara

3.

do čauša – šaljivčina. Do II svetskog rata u Beogradu se sačuvao *vertep* – lutkarska igra, religioznog sadržaja, a obnovljen je u Srbiji uvođenjem veronauke u osnovni nastavni obrazovni sistem.

Savremeno lutkarstvo kod Srba pojavilo se početkom XX veka u tradiciji putujućih lutkara i zabavljača na vašarištima. Prvi srpski lutkar bio je Ilija Božić, koji je u svom putujućem lutkarskom teatru izvodio farsu *Kuku Todore*, kako se i zvalo njegovo Malo pozorište. Predstave je davao u Beogradu na Tašmajdanu, u blizini crkve Sv. Marka. Božićevu lutkarsku farsu duhovito je rekonstruisala doajen srpskog lutkarstva, pisac i reditelj Marija Kulundžić (1916-1998) i objavila u knjizi *Moj život s lutkom* (1988).

Između dva svetska rata lutkarske atrakcije prikazivao je po cirkuskim šatrama, kafanama i ulicama mađioničar Kostolani sa svojom lutkom Ćirom, obučenom u

matrosko odelo, kome se kasnije pridružila lutka Mileva plešući i zabavljajući razdragane gledaoce Uparedno, uz pojavu sokolskog pokreta, javile su se u Srbiji brojne lutkarske scene neposredno pred drugi svetski rat, pa i profesionalnije organizovanje lutkarskog teatra u Novom Sadu i Subotici.

Tek posle drugog svetskog rata u Srbiji su organizovana lutkarska pozorišta, kao pozorišne ustanove, s profesionalnim ansamblima, stalnim repertoarom i stalnom pozorišnom publikom, mahom sačinjenom od mladih gledalaca, predškolske i osnovno školske populacije.

Šezdesetih godina lutkarski teatar u Srbiji dostiže vredne umetničke rezultate, koji su nagrađeni na Sterijinom pozorju (1970), jugoslovenskim pozorišnim igrama, za predstavu beogradskog Malog pozorišta, *Na slovo, na slovo* Duška Radovića (1923-1984), u režiji Vere Belogrlić (1926). Primenjujući različite lutkarske tehnike (marionete, ginjol, senke, javajke, crni teatar), lutkarsko pozorište u Srbiji stasalo je sredinom XX veka. Angažovanjem uglednih pisaca, reditelja i glumaca-animatora, koji se isključivo posvećuju istraživanju kreativnih mogućnosti ove drevne umetnosti i njenom savremenom izrazu, srpski lutkarski teatar, u zajedničkoj zemlji Jugoslaviji, postigao je visoke estetske domete u evropskom i svetskom kontekstu.

Prvi lutkarski komad kod Srba napisao je 1881. i objavio u listu *Neven*, 21-23, iste godine Jovan Jovanović Zmaj (1833-1904), najveći srpski

4.

dečji pesnik. Bio je to dramolet *Nesretna Kafina*. Ličnosti su kralj Ritibim i njegova kći Kafina u koju je zaljubljen arambaša Kozoder, pod imenom Zodoker, Kafinin mladoženja. Zmaj je svoju lutkarsku igru, ilustrovao duhovitim skicama lutaka od krompira. Zmaja možemo smatrati „ocem srpskog lutkarstva“, ali i prvim rediteljem i izvođačem i animatorom srpskog lutkarstva. Savremeno izvođenje *Nesretne kafine* je uspešno adaptirao i režirao ugledni reditelj Miroslav Belović (1927-2005) u Malom pozorištu „Duško Radović“ u Beogradu, pod naslovom *Pozorište Ka-Ri-Ko*. 1985. Komade za lutkarsku scenu uspešno je pisao književnik i putopisac Stevan Pešić (1939-1994), koji je za komad *Petao sa repom od duginih boja* nagrađen na Bijenalu jugoslovenskog lutkarstva u Bugojnu

Najveći uspeh savremeno srpsko lutkarstvo doživelo je na XXVI Bitefu, 1992, izvođenjem autorskog projekta ritualnog totalnog teatra, bez reči, *Mitovi Balkana* u adaptaciji i režiji Srboljuba Luleta Stankovića (1921-2000) na lutkarskoj sceni Narodnog pozorišta "Toša Jovanović", Zrenjanin, 1991.

Svake godine održavaju se Susreti lutkarskih pozorišta Srbije, a XXV jubilarni održan je u Beogradu, 1992. Međunarodni festival pozorišta za decu, osnovan je u Subotici, 1994. On danas predstavlja visoke estetske domete lutkarske umetnosti u Srbiji i Evropi. Svake godine dodeljuje uglednu međunarodnu nagradu „Mali Princ“ za životno delo umetnicima i teatrolozima iz zemlje i sveta. Profesionalni, umetnički, istorijski,

teorijski i pedagoški aspekti lutkarstva podržani su tematskim brpjevima časopisa "Scena". Literaturu o lutkarstvu kao umetnosti bogate monografije srpskih lutkarskih profesionalnih pozorišta. Vredne doprinose teoriji i istoriji lutkarstva u Srbiji dali su Milenko Misailović (1923), Branislav Kravljanc (1928-2002), Marija Kulundžić, Radoslav Lazić (1939) s desetinom objavljenih knjiga o lutkarskoj umetnosti u Srbiji, Jugoslaviji, Evropi i svetu.

Kao saradnik ove ugledne Enciklopedije redakciji sam predložio i nekoliko reprezentativnih imena koja su zaslužila posebne odrednice, kao što su u mojoj odrednici pomenuti pisac Stevan Pešić i legendarni Duško Radović, reditelj Srbojub Lule Stanković i rediteljka Vera Belogrlić, glumac i neprevaziđeni animator Janko Vrbnjak, čija je fotografija sa virtouznom animacijom *Glamočkog kola*, sa šest

5.

marioneta u narodnim nošnjama na 64 konca, i koja predstavlja najbolji likovni prilog uz moj članak o srpskom lutkarstvu, ali i ovde nepomenute glumicu i animatora Mimu Janković, kreatora lutaka Milenu Jeftić Ničevu Kostić, kompozitora Zorana Hristića, kao druge zaslužne ličnosti u istoriji srpskog lutkarstva. Ako su izostali iz francuskog izdanja, nadam se da će u engleskoj verziji naći svoje zasluženno mesto.

Na sreću u Enciklopediju su ušle i dve moje beleške: o srpskom lutkarskom reditelju Živomiru Jokoviću i crnogorskom piscu lutkarskih dramoleta Igoru Bojoviću.

Nažalost, u Enciklopediji, kao svojevrsnim „sveznanju“, uvek ostajemo nekome dužni. Platon, Servantes, Gete nisu dobili posebne odrednice, iako su njihovi pogledi i mišljenja od najvećeg značaja za estetiku lutkarstva. Ni prvi evropski klasični lutkar Potin iz IV veka pre Hrista, ni indijski lutkar sutradara – „čovek koji vuče konce“ iz Natjašastre – iz II veka pre nove ere - nemaju posebne odrednice. Danas su enciklopedije najvažnije knjige. Treba ih uvažavati s najvećom pažnjom.

Radoslav LAZIĆ

/